

A GAZDASÁGI CSELÉDEK KERESETI ÉS MEGÉLHETÉSI VISZONYAI¹

MAGYARORSZÁG 4.5 millió agrárlakosságának 68%-a, több mint hárommillió (családostul) a mezőgazdasági munkás, törpebirtokos és bérlő és a mezőgazdasági cseléd. Ez utóbbiak száma az 1930. évi népszámlálás adatai szerint 218.044, akik 381.578 családtagot tartanak el. Vagyis 599.622 lélek, az ország összes lakosságának 6.9%-a tartozik ehhez a társadalmi osztályhoz. Az agrártársadalomban elfoglalt helyzetük a következő: földtulajdonnal nem rendelkeznek, tehát létfenntartásuk legszükségesebb eszközeit két kezük munkájával szerzik meg, amit azonban csak úgy tudnak elérni, ha munkaerejüket egész évre bérbeadják. Az egész évi állandó munkábanállás nagy megkötöttséggel jár, mozgási lehetőségük korlátozott, aminek következtében helyzetük eléggé kedvezőtlen, dacára annak, hogy kereset szempontjából sokkal jobban állanak, mint például az ideiglenesen alkalmazott mezőgazdasági munkások. Ezek csak a munka idejére szerződnek le, ha vége az aratásnak, cséplésnek, hazamennek, ismét szabadok lesznek, ami a parasztember szemében mégis jelent valamit, úgyhogy a gazdasági cselédeknek a legalsó hely jutott az agrártársadalomban. Tehát minden létező társadalmi osztály csak felettük állhat és ebből a helyzetből adódik, hogy nem élhetik ki szabadon tettvágyukat és életerejüket. Gondolatviláguk és életszemléletük minden más társadalmi osztálytól élesen különbözik, ami nemcsak a lelki tulajdonságaik kialakulásánál vehető észre, hanem fontos tényezőként szerepel életviszonyaik tárgyalásánál is.

A CSELÉDEK DÍJAZÁSA szegődményes alapon történik. A szegődményes cseléd „konvenciót“ kap. Ez természetbeni szolgáltatásokból (lakás, gabona, tűzifa, tej, esetleg só és szalonna), némi készpénzből és földhasználatból áll. Jellemző a szegődményes cselédtartásra, hogy az csak a külterjesebb gazdálkodású országokban van elterjedve, de már ahol a közgazdaság fejlődésével fokozódik a mezőgazdasági termelés belterjessége, felváltja a készpénzfizetés. Mindkettőnek vannak előnyei és hátrányai, de ez nem tartozik ide.

A konvenció nagysága és összeállítása, továbbá a fizetés ideje és módja vidékenként változik, de egy-egy nagyobb területnek (vármegye, országrész) nagyjából egységesek a viszonyai, úgyhogy azok átlagos

¹ Tudunkkal a legelső kísérlet e fontos tárgy feldolgozására; eredményeit további kutatás módosíthatja.

értékűnek tekinthetők. Az alábbi kimutatásban az ország három részének négy uradalmából származó átlagos értékű adatok szerepelnek. Az I. számú uradalom Fejér megyében van, a II. számú Tolna megyében (Dunántúl), a III. számú Békés megyében (Alföld), a IV. számú uradalom pedig Nógrád megyében van (Felvidék). Az uradalmak cselédállománya különböző elemekből tevődik össze. Minden gazdaságban van előjáró (béresgazda, kocsisgazda, tehenesgazda, magtáros, csósz) és éves cseléd. Az előjárók a munkára ügyelnek fel, illetve az egyes munkacsoportokat vezetik, az évescselédek a különböző gazdasági munkákat végzik. Az évescselédek vagy egészbéresek mellett sok helyen még alkalmaznak kis- és gyalogbéresek. Kisbéres a 14—5 éves cselédgyerekek közül kerül ki, aki a katonai szolgálat után gyalogbéres, majd nősüléskor egészbéres lesz. Ez a rendszer főleg a Dunántúl egyes megyéiben van elterjedve, míg az Alföldön kiegészítő munkaerőként a nyári hónapok alatt két-, illetve hathónaposokat vesznek fel. Ezek tehát ideiglenes munkások, velük most nem foglalkozom.

A cselédbér vidékenként egy évre a következő:

Megnevezés	Pénz P.	Búza kilogramm	Rozs kilogramm	Árpa kilogramm	Fa m ³	Tej ¹ liter	Szalonna kilogramm	Só kilogramm	Kert □-ól	Tengeri f. □-ól
I. sz. uradalom :										
előjáró.....	100	600	700	500	8	2.—	—	—	300	2400
egészbéres ...	48	600	700	500	6	1.5	—	—	300	1600
gyalogbéres ...	40	600	400	400	6	1.—	—	—	300	1600
kisbéres	24	400	400	200	1 ²	—	—	—	—	800
II. sz. uradalom :										
előjáró.....	40	800	800	600	8	3.—	—	20	600	2400
egészbéres ...	24	600	800	200	8	2.—	—	20	200	1200
III. sz. uradalom :										
előjáró.....	8	1600	—	800	—	tt ³	40	32	400	2400
egészbéres ...	6	1400	—	600	—	„	24	32	400	1200
IV. sz. uradalom :										
előjáró.....	32	600	1000	400	sz.t. ⁴	2.—	—	20	400	2400
egészbéres ...	24	400	1000	200	„	1.—	—	20	400	1200

Már ebből a kimutatásból is láthatjuk, hogy nemcsak az uradalmakon belül az egyes cselédkategóriák bére, hanem a különböző uradalmak cselédbérei között is milyen nagy eltérések vannak. A pénz-fizetés a dunántúli uradalmakban a legnagyobb, legkevesebb az Alföldön, ahol nagyon sok olyan gazdaság is van, amelyik semmiféle pénz-fizetést nem ad a cselédeknek. Ezzel szemben azonban több a gabona. A gabonajárandóság is nagyon változik; a Dunántúl és a Felvidéken több a rozs és kevesebb a búza, az Alföldön rozst nem, ellenben több búzát és árpát adnak. Ez utóbbit minden uradalomban kap a cseléd. Tüzelőről az Alföldön a cseléd maga gondoskodik. Kukorica- és bab-szárral tüzelnek, esetleg az uradalom megengedi a szalmatüzelést vagy nagyon hideg, szigorú télen egypár kosár szenet ad. A dunántúli uradalmakban rendes tűzifajárandóság van, a Felvidéken szintén, vagy csak szabadtüzelés, amikor is annyit tüzelhetnek az erdőről hulladékfából, amennyire szükségük van. A tejkérdésben vannak a legnagyobb

¹ Naponta.

² Egy kocsi ágat kap, ami kb. 1 m³ fának felel meg.

³ Tehéntartás.

⁴ Szabad tüzelés.

eltérések. Hogy tejet ad-e az uradalom, vagy ehelyett megengedi a tehéntartást, az az értékesítési viszonyoktól és a gazdasági körülményektől, illetőleg a termelés intenzív vagy extenzív voltától függ. Ha az uradalom intenzíven gazdálkodik, akkor minden művelhető területet befognak a termelésbe és ez esetben kevés a legelő. Ha most a cselédnek megengedik a tehéntartást, akkor a drágán természetett takarmányokat kellene adni a cseléd tehenének, mivel az legelőre nem mehet és a cselédtehen eltartása az uradalom kötelessége. Ilyenkor az uradalom szempontjából jobb, ha tejet ad a cselédnek és a termelt takarmányt fejőtehenészet tartásával (pláne ha az értékesítési viszonyok is megfelelőek) közvetve értékesíti. Ez a helyzet a Dunántúl és részben a Felvidéken. De ahol nagykiterjedésű legelők vannak, amelyeket más célra nem lehet használni (szikések) és a tej értékesítése is nehézségekbe ütközik, tehát fejőtehenészetet nem érdemes tartani, az uradalom megengedi a cselédnek a tehéntartást, mert a cseléd tehene egész nyáron a legelőn van, míg télen tavasziak szalmáját, kevés takarmányt és szénát utalnak ki neki. Ez a gazdaság szempontjából olcsóbb, mert nem kell csak azért tartania teheneket, hogy a cselédeknek tejet tudjon adni. Az Alföldön van ez így. Természetesen számolnak azzal is, hogy a cseléd nem mindig tud tehenet tartani, akkor szalonnát kap.¹ Az alföldi gazdaságokban különben is van szalonnajárandóság (Dunántúl és Felvidéken nincs, vagy csak ritkán), de a tehenel nem rendelkező cselédnek többet adnak. Sőt még elég sok uradalomban adnak, de már a Dunántúl kezdik törölni ezt a tételt a konvencióból.

Minden uradalom ad a cselédeknek kisebb-nagyobb földhasználatot. Az előljáró, mint mindenből, ebből is többet kap, ami rendszerint másfélszerese az éves cselédének. A használatra kapott föld két részből áll: a majorhoz közelebb fekvő kertből és a határnak minden évben más-más helyén lévő tengeriföldből. A kertben a háztartáshoz szükséges zöldségfélét és burgonyát termelnek, a tengeriföldön tengerit és babot. A szegődményes föld előkészítése és trágyázása az uradalom feladata, úgyszintén a termény hazaszállítása is. A konvencióban kapott árpán és a tengeriföldben termelt tengerin állatokat tarthat a cseléd. Rendszerint egy anyakocának a tartása van megengedve a szaporulattal együtt, továbbá 20—30 darab tyúk és 10—5 darab kacsá tartható még. A sertések a gazdaság legelőjére járnak és Őrzésükről is az uradalom gondoskodik.

A CSELÉDBÉR REÁLIS ÉRTÉKÉNEK a megállapításánál figyelembe kell venni azt a fontos körülményt, hogy a cselédcsalád egy kis üzemet, még pedig szükségletfedezeti üzemet alkot. Ugyanis a konvencióban kapott gabonát és a szegődményes föld hozamát ők nem viszik piacra és nem adják el, hanem a családi üzemben feldolgozva közvetve értékesítik, illetőleg szükségleteik kielégítésére fordítják, így a búzát és a rozst beőrltetik és a kapott lisztből készült kenyér képezi a táplálkozásuk bázisát. Az árpán és a tengerin állatokat tartá-

¹ A felvidéken van egy pár olyan uradalom, amelyik megengedte a tehéntartást, de mivel a cselédek nem tudnak tehenet tartani, az uradalom pedig helyette se tejet, se szalonnát nem ad, a konvencióból kimarad ez a tétel.

nak és azok is a szükségleteik fedezésére szolgálnak, akár mint táplálék, akár a piacon eladva, az érte kapott pénzért vett boltbeliek (cukor, petróleum, fűszer stb.), ruha és cipő alakjában. Tehát a konvenció értékelésénél erre kell figyelemmel lenni. Egyedül csak pénzértékben kifejezni nem lehet, mert az teljes egészében sohasem kerül a piacra, viszont meghatározni azt a mennyiséget, amelyet a konvencióból a piacra visznek, tehát önmaguktól megvonnak, igen nehéz, ezért az egész konvenciót — beleszámítva a szegődményföld hozamát is — kell pénzértékben kifejezni és ezt szembe kell állítani a tápérték egységével mért kalóriaértékkel.

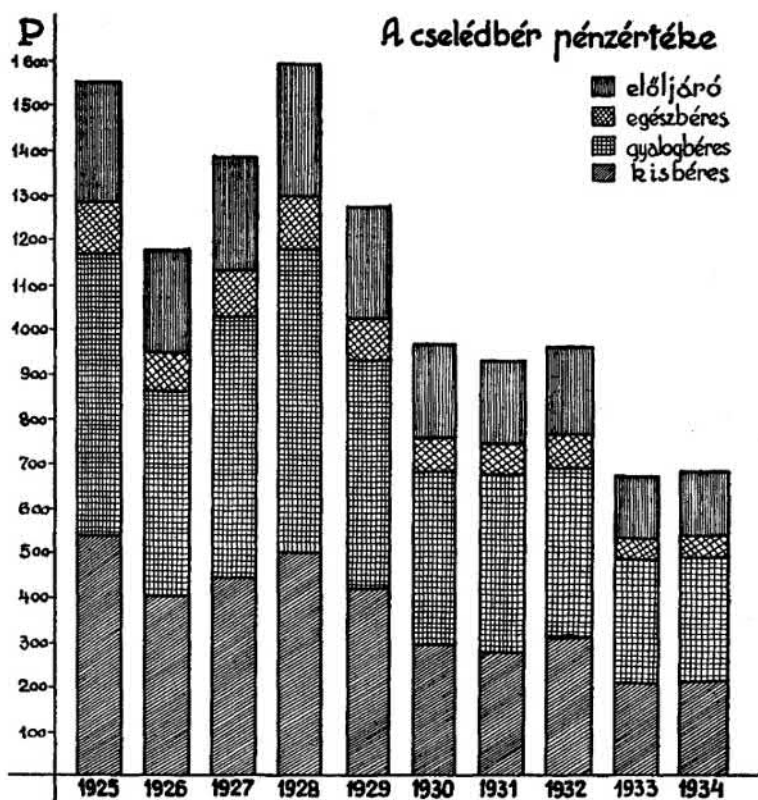
A pénzre átszámított érték, ha nem adja is a tényleges helyzetet, mégis a legkifejezöbben érzékelteti a cseléd munkavégzésének az ellenszolgáltatását. Alkalmas e mellett még összehasonlításokra is úgy az egyes uradalmak, mint a különböző évek pénzértéke között. Ez utóbbit, azért érdekes megtenni, mert az utolsó tíz év árhullámozásai meglehetősen érzékenyen érintették a gazdasági cselédeket, dacára annak, hogy családuzemi gazdálkodást folytatnak. Az a tény, hogy a cselédcsalád szükségletfedezeti üzemet alkot, látszatra azt a benyomást kelti, hogy ezáltal mentes minden olyan válságtól, amely az árhullámozás hatására következik be. Valójában azonban nem így van. A mezőgazdasági termények ára és az iparcikkek ára nem követi egymást párhuzamosan a hullámozásban és az áresések rendszerint a mezőgazdasági terményeknél a nagyobbak; ennek eredménye az agrárrolló. A cselédek szempontjából tehát nem mindegy, hogy mennyicrt tudják piacra vinni azokat a konvenciótételeket, amelyek a boltbeli szükségleteiket vannak hivatva fedezni, még akkor sem, ha azok előállítására az ő részükről rentábilis azáltal, hogy az otthon lévő családtagok munkavégzését használják ki, amikor is nem fontos, hogy mennyiben értékesül a munkakerő; mert alacsony mezőgazdasági és magas ipari árak mellett többet kell piacra vinni, tehát önmaguktól megvonni, hogy másirányú szükségleteiket kielégíthessék. Már pedig 1929-től kezdve ez a helyzet, mert az agrárrolló akkor kezdett el kinyílni és azóta tekintélyes tágulást ért el.

Az alábbi grafikonok és indexszámok a cselédbér pénzértékének az ingadozását mutatják az utolsó tíz esztendőben, vagyis 1925 és 1934 között. A pénzre való átszámításnál¹ a konvencióban szereplő termékek árának minden évben az átlagát veszem, beleszámítva a bolettát is. A kert és tengeriföld hozamát az uradalmak tíz évi átlagával összehasonlítva állapítottam meg, figyelembe véve a sajátos helyi viszonyokat is. Az első grafikon a fejezmegyei (I. sz.) uradalom viszonyait mutatja be. Erre a célra azért választottam ezt az uradalmat, mert itt négy cselédkategória van és így az egyes kategóriákhoz tartozó cselédek bérének az egymáshoz való viszonyítása is szemléltetően megvalósítható.

Legnagyobb értékét 1928-ban érte el a cselédkonvenció, a legkisebb 1933-ban volt. A kiindulási évben, 1925-ben az előljáró bérének a bruttóértéke (nincs levonva belőle a szegődményes föld megművelé-

¹ Nem számítom fel a lakás és az orvosi kezelés költségeit, mert csak a kereseti és megélhetési viszonyokat tárgyalom és ez a kettő egészen más elbírálás alá esik. Különbösen is a cselédlakás mai bére vidéki viszonylatban 50—60 P-t tesz ki, az orvosi költségek pedig 30 P körül mozognak évenként és fejenként.

sére fordított munka értéke) 1552.10 P, az egészbéres cselédé 1274.42 P, a gyalogbéresé 1157.45 P és a kisbéresé 524.30 P; 1928-ban a bruttó-érték így alakult: előjáró 1583.40 P, egészbéres 1276.87 P, gyalogbéres 1168.85 P, kisbéres 49640 P. 1933-ban a helyzet a következő: az előjáró fizetése 660.65 P, az egészbéresé 526.40 P, a gyalogbéresé 475.10 P és a kisbéresé 196.90 P. 1934-ben nagyon keveset emelkedett a konvenció pénzértéke, mert az előjáróé 684.35 az egészbéresé 528.75 P, a gyalogbéresé 494.10 P és a kisbéresé 205— P. Különösen feltűnő úgy a grafikonból, mint a közölt adatokból az 1928 után bekövetkező zuhanásszerű értékcsökkenés, ami csak 1933-ban állt meg és azóta valami keveset emelkedett. Az 1934. évi kedvezőbb helyzetnek a mezőgazdasági termények árának emelkedése az oka, ami a tavalyi rossz természettel van összefüggésben.

I. ábra. A cselédbér pénzértéke Fejér megyében (I. sz. uradalom) az utolsó 10 esztendőben.

Hasonló a helyzet a többi uradalomnál is. A tolnamegyei (II. sz.) gazdaság cselédbérei így alakultak: 1925-ben előjáró 1821.15 P, egészbéresé 1118.70 P; 1928-ban előjáró 1965.95 P, egészbéresé 1164.05 P; 1933-ban előjáróé 741.40 P, egészbéresé 504— P; 1934-ben előjáróé 769.80 P, egészbéresé 490.45 P. A békésmegyei

(III. sz.) uradalom cselédbérei a legjobbak, ami a tehéntartásnak az eredménye. Ugyanis a tehen még rossz táplálkozási viszonyok mellett is ad évente 2000 liter tejet, továbbá minden évben megellik és a borjú egyéves koráig uradalmi ellátásban részesül és csak egyéves kora után kell eladni. Ez a két tétel lényegesen emeli a konvenció pénzértékét, de nem reálisan. Ugyanis a cseléd a tejet nem tudja értékesíteni, hiszen falu, város messze van, amicrt még az uradalom sem tart fejőtehenészetet s ezért engedi meg a cselédnek a tehéntartást. Tehát a tej nem jelent pénzértéket, legfeljebb jelentős tápértéktöbbletet, amiről később lesz szó. Egyébként a pénzérték változása a következő: 1925-ben előjáróé 2104 — P, egészbéresé 1724.60 P, 1928-ban előjáróé 2066.26 P, egészbéresé 1651.01 P; 1933-ban előjáróé 869.24 P, egészbéresé 746.24 P; 1934-ben előjáróé 883.10 P, egészbéresé 716.35 P. Úgy a tolnamegyei, mint a békésmegyei uradalom cselédbérpénzértékénél azt látjuk, hogy az egészbéres cseléd bérének a pénzértéke 1934-ben nem hogy emelkedne, hanem még alacsonyabb lesz, mint az előző évben volt, holott az előjáróké emelkedett, továbbá a békésmegyei előjáró és egészbéres cselédnek bérének pénzértéke 1928-ban alacsonyabb, mint 1925-ben, pedig a többi uradalomnál éppen fordítva van. Ennek oka (amiről rövidesen bővebben lesz szó) az, hogy a konvenciótétel nem egyenlő értékűek és maguknak a mezőgazdasági terményeknek az ára sem párhuzamosan változik. Végül a nógrádmegyei (IV. sz.) gazdaság bérei így alakultak: 1925-ben az előjáró bérének a bruttóértéke pénzben kifejezve 1447.40 P, az egészbéresé 997.95 P, 1928-ban előjáróé 1458.90 P, egészbéresé 990.40 P; 1933-ban előjáróé 536.80 P, egészbéresé 365.90; 1934-ben előjáróé 574— P, egészbéresé 382.65 P.

A cselédkonvenció pénzértéke tehát meglehetősen ingadozó, ami a cseléd szempontjából sehogysem előnyös. Neki és családjának úgy kell azt beosztani, hogy mindenre teljék belőle, már pedig helyesen gazdálkodni ilyen nagyfokú ingadozás mellett lehetetlen és ezt a cseléd erősen megsínyli. Gondoljunk csak arra, hogy mit jelent számukra az, hogy a konvenció pénzértéke 1925, vagy 1928-tól, amikor a legnagyobb volt, 1933-ig átlag 55—60%-os veszteséget ért el. A változást az alábbi indexszámok fejezik ki a legjobban, amelyeket úgy kaptam, hogy az 1925—934. évek közötti tíz év pénzértékének az átlagát vettem 100-nak külön minden uradalomnál, illetőleg cselédkategóriánál és ehhez viszonyítottam a különböző évek tényleges pénzértékét.

Megnevezés.	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934
I. sz. uradalom :										
előjáró	140	104	124	143	114	86	83	86	59	62
egészbéres	142	105	125	143	114	84	82	85	59	60
gyalogbéres	143	105	126	144	114	82	82	85	60	61
kisbéres	149	111	125	141	116	80	80	86	56	58
II. sz. uradalom :										
előjáró	139	102	121	150	109	101	81	81	57	57
egészbéres	136	109	125	141	115	91	83	90	61	56
III. sz. uradalom :										
előjáró	144	106	122	140	116	77	77	78	60	60
egészbéres	143	106	122	140	116	93	81	82	62	59
IV. sz. uradalom :										
előjáró	144	115	124	144	116	81	80	84	53	57
egészbéres	147	120	123	146	115	80	80	80	54	55

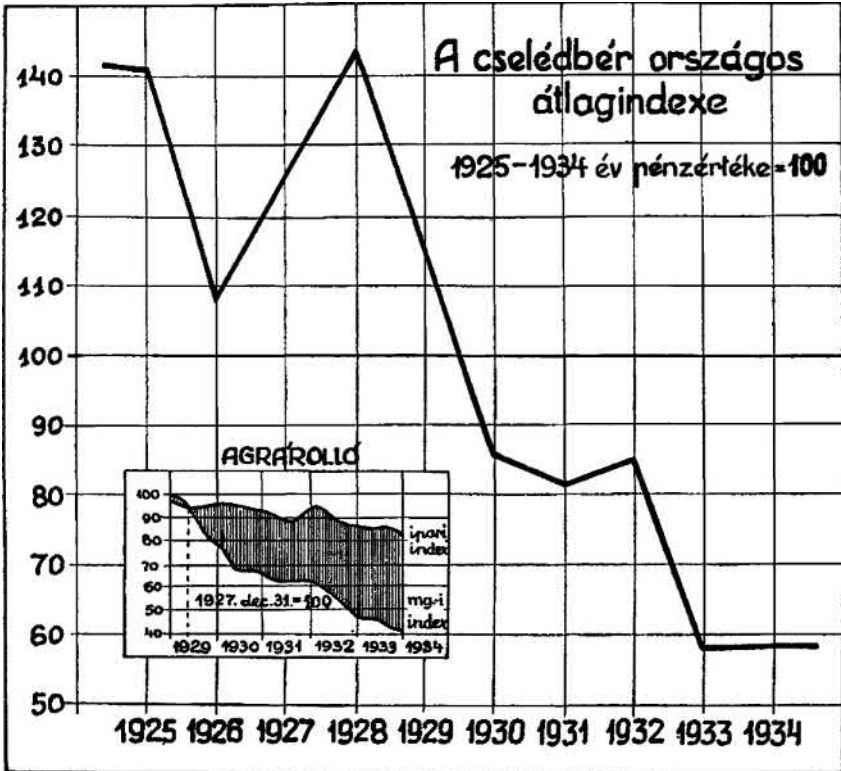
Az indexszámok alakulása nagyjából párhuzamosan történik. Kisebb eltérés mutatkozik nemcsak az uradalmak cselédkategórián belül, hanem az uradalmak között is. Így például a tolnamegyei (II. sz.) gazdaság előjárójának indexszáma 1930-ban 101, az egészbéresé 91, vagy a fejmegyei (I. sz.) uradalom előjárójának indexe 1926-ban 104, a nógrádmegyei (IV. sz.) uradalom egészbéreséé 120. Ezeknek az eltéréseknek oka az, hogy a konvencióban szereplő tételek változnak kategóriánként és uradalmanként. Vagyis ha az egyik konvencióban több búza, rozs vagy árpa szerepel, mint a másikban, illetve ha csak a búza, a rozs vagy az árpa mennyisége változik, a többic nem, akkor a pénzürtéknél aszerint fog kialakulni a helyzet, hogy a változó tétel ára milyen mértékben követi a többi tétel árának alakulását. Például ha az egyik konvencióban több a búza, a másikban a rozs és a búza áresése nagyobb, mint a rozsé, akkor a következő évben az a konvenció (természetesen pénzürtéket értve) szenved kisebb veszteséget, amelyikben több volt a rozs. Ugyanez áll a búza- és a rozs-, a búza- és az árpa-, a rozs- és az árpa, a tengeri és a burgonyamennyiség árváltozására is. Nagy alakító hatása van a tej árhullámzásának is. Például a békésmegyei (III. sz.) uradalomnál azért nincs javulás 1934-ben az előző évihez viszonyítva, mert ott nagy tételt jelent a tej és annak az ára 1934-ben még csökkent (1933-ban országos átlagban 014 P, 1934-ben 012 P volt), viszont a többi tétel ára emelkedett, ami a kevesebb tejjel szereplő konvenciók pénzürtékét kis mértékben (0,5—i%-kal) emelte. Mindezekből láthatjuk, hogy nem mindegy a cseléd szempontjából, hogy a konvenció milyen tételekből tevődik össze. Helyesen összeállított konvenció ellenállóbbá teszi a cselédcsaládot a válságokkal szemben, tehát nagy szociális jelentősége van. Uradalmaink pedig erre alig ügyelnek és ez az oka annak, hogy a mezőgazdasági válság erősen sújtotta a gazdasági cselédeket. A cselédbér olyan változó értékskálákon ment keresztül, hogy az minden képzeletet felülmúl.

Az alábbi grafikon ezt a nagymérvű változást mutatja be az egész ország cselédbéreire vonatkozóan. Az egyes uradalmak már fentebb ismertetett módon kapott cselédbérindexeinek az átlagát kiszámítottam és ez képezi alapját a grafikonnak. Az értéket oldalt az átlagindexszámok jelzik, az agrárrollóhoz való viszonyíthatóságért pedig azt is belerajzoltam.¹

Az átlagindex grafikonja szemléltetően tárja elénk a gazdasági cselédek helyzetének az utolsó tíz évben történt nagyarányú rosszabbodását. 1925-ben az indexszám 141, 1926-ban 108. Ez a zuhanás a devalvációs idők következménye. Amikor stabilizáltuk a valutánkat, a mezőgazdasági termények ára kezdett emelkedni, ezzel együtt a cselédkonvenció pénzürtéke is, úgyhogy 1928-ban az index már 143, tehát magasabb, mint 1925-ben volt. Innét kezdve két éven keresztül zuhan és 1930-ban 85-öt mutatva, enyhébb irányt vesz. 1929-ig nincs baj, mert az ipar és mezőgazdasági árak arányosan alakultak, de

¹ Az agrárrollót Matolcsy Mátyás után szerkesztettem (Agrárpolitikai feladatok Magyarországon, 90. old.), természetesen lekicsinyítve. A mezőgazdasági termékek árindexe a farmárak, az iparcikkek árindexe a kiskereskedelmi árak alapján készült, ami a mi szempontunkból a legmegfelelőbb, mert a cselédviszonyokra ez érvényes.

1929-ben a mezőgazdasági termények ára elszakadt az iparcikkek árá-
tól és aránytalanul egyre jobban szállt le; az agrárrolló kinyílt. Eddig
a cseléd a piacra vitt konvenciótétéleket jól tudta értékesíteni, de az
agrárrolló nyílásával arányosan neki is több terményt kellett piacra
vinnie, tehát a saját szájától elvonnia, hogy másirányú (ruha, cipő stb.)
szükségeit kielégíthesse. Választania kellett a jóllakás vagy a rendes
ruha és cipő között, mindkettőre egyszerre nem jutott, mert vagy
jóllakott és akkor rongyosan kellett járnia, vagy pedig rendszeren ruház-

2. ábra. A cselédber országos átlagindexe. Az 1925—1934. közötti
10 év pénzértékének átlaga egyenlő 100-zal és ehhez van viszonyítva
minden év tényleges pénzértéke.

kodott, de akkor éhesen maradt. Azonban a zuhanás 1930-ban nem
áll meg, hanem enyhén folytatódik 1931-ig, onnan 1932-ig keveset
emelkedik, de utána még nagyobb zuhan és 1933-ban eléri az index-
szám a mély pontot, az 58-at. Attól kezdve a legrosszabb a cseléd hely-
zete. A lehető legalacsonyabbra kellett redukálnia az életigényeit,
mert az évi jövedelemként szereplő 200—700 P nem biztosít valami
fényes megélhetési lehetőséget.

A pénzérték tárgyalásánál nem lesz érdektelen kitérni arra, hogy
a család egy-egy tagjára a keresetből mennyi jut. A cseléd családok
köztudomásúan nagyszámúak, mégis ha a statisztikai adatokat nézzük,
akkor az eltartók száma az eltartottakhoz viszonyítva nagyon kevés, mert

az Alföldön	100 cselédkeresőre	164	eltartott	jut,
a Dunántúlon	„	179	„	„
a Felvidéken	„	195	„	„

Országos átlagban pedig 100 keresőre 175 eltartott jut. Ennek az alacsony számnak az az oka, hogy a cselédcsalád több tagja is már kereső, akik tehát hozzájárulnak keresetükkel a családi üzem fenntartásához, de a legfőbb oka nem ez, hanem az a körülmény, hogy kisgazdaságokban majdnem kizárólag nőtlen cselédeket alkalmaznak,¹ akik bent étkeznek a gazdánál (ezért nevezik őket „bentkosztosok“-nak) és így nem kell nagyobb konvenciót adni nekik. Uradalmakban a családfenntartóra az asszonyon kívül még legalább 3 keresetnélküli családtag jut. A nagyobb gyerekből kisbéres lesz, de az ő keresete nagyjából rá is megy a saját eltartására, úgyhogy a család többi tagjainak nem sok jut belőle. Tehát ha egy családban van apa, anya, egy kereső és három keresetnélküli gyerek, akkor a statisztikai kimutatás két keresőt és négy eltartottat, illetve egy keresőt és két eltartottat emleget, pedig valójában egy keresőről van szó. Ez esetben a család öttagúnak számítható egy keresővel, ami még aránylag nem is sok, mert hiszen van nagyon sok nyolc-tíz tagú cselédcsalád egy keresővel és hat-nyolc eltartottal. Egy öttagú családot (egy kereső, négy eltartott) véve alapul és egészszéres konvenciópénzértéket számítva, mivel az uradalmak cselédállományának 70—80%-a egészszéres, a naponkénti és fejenkénti összeg 1934-ben így alakult:

Fejér megyében egy napra	1.45 P, egy családtagra	0.29 P jutott	
Tolna	„ „ „ 1.35 „ „ „	0.27 „ „	„ „
Békés	„ „ „ 1.96 „ „ „	0.39 „ „	„ „
Nograd	„ „ „ 1.05 „ „ „	0.24 „ „	„ „

Ennyi esik egy cselédcsaládtag napi élelmezésére, ruházkodására, fűtésre és általában az elementáris szükségleteinek a kielégítésére. Hol marad a kultúrigénynek kielégítésének a lehetősége, egy megnyugtató könyv, egy újság, egy kis szórakozási lehetőség a folytonos munka közben! Ebből az összegből még a legnagyobb beosztás mellett sem lehet rendesen megélni, különösen nem akkor, amikor ellenértékeként a legnehezebb munkát kell végezni. Nem elég ez az összeg az apának, aki hajnaltól estig dolgozik, de nem elég a fejlődő gyermeki szervezet táplálására sem.

A CSELÉDKONVENCIÓ KALÓRIAÉRTÉKÉNEK a kiszámítása a fiziológia segítségével lehetséges. Ugyanis a fiziológia egyik legújabb tudományága, a munkafiziológia lehetségessé teszi különböző komplikált mérési módszerekkel az emberi izommunka kalóriaszükségletének a kiszámítását, viszont az izommunkát kilowattórákkal is mérhetjük, tehát módunkban van megállapítani ezzel a két energiaegységgel mérve, az uradalmi cseléd munkateljesítményének a nagyságát és annak a fedezésére szolgáló, ill. rendelkezésre álló kalóriamennyiségét.

Az emberi munkateljesítmény maximális értéke 15 méterkilogramm/sec. Ez az a munkavégzés, amikor egy másodperc alatt 15 kilogramm terhet 1 méter magasra, vagy 1 kilogramm terhet 15 méter magasra emelünk. Ezt a munkateljesítményt, illetve az ezzel egyenértékű bármely munkát órákon keresztül csak erős, fejlett, kitartó és gyakorlott munkás képes kifejtani. A mezőgazdaságban ez nem áll mindig, mert amikor a cseléd könnyebb munkát végez, — kocsin ül, eke után megy stb. — nem dolgozik maximális erőnkifejtéssel, tehát elég, ha évi átlagban 6 méterkilogramm/sec munkateljesítményt veszünk alapul az egészszéres cselédnél. Az előjárók munkavégzése, úgyszintén a kisbéreseké ennél kevesebb, mert évi átlagban csak 4 méterkilogramm/sec. Ez az érték az előjáróknál a beosztásuk, a kisbéreseknél pedig fiatal voltak

¹ A statisztikai adatok csak azt tüntetik fel, hogy ennyi a kereső és ennyi az eltartott. A leghelyesebb az volna, ha birtokkategóriánként állítanák össze a keresőket és eltartottakat mert a kisbirtok cselédviszonyai másként alakulnak, mint a nagybirtoké.

miatt áll elő. A gyalogbéres munkateljesítménye megegyezik az egészséges cselédével, az asszonyok évi átlagos munkateljesítményét viszont az előbbi gondolatmenet alapján 3 méterkilogramm/sec értékben állapítjuk meg. A naponkénti munkavégzés nagysága hónaponként változik, mert a gazdaságokban napkeltétől napnyugtáig folyik a külső (mezei) munka, tehát nyáron hosszabb a munkaidő, télen rövidebb. A külső munkán kívül napkelte előtt, ill. napnyugta után kell elvégezni a belső munkát (mint például az állatok etetése, itatása stb.), úgyhogy a napi munka kezdete jóval napfelkelte előtt, a vége pedig késő este van. A legtöbb uradalomban reggel és este kisebb haranggal jelzik a munkanap kezdetét és végét. A fejérmegyei uradalomban például Mindszenttől (nov. 1.) József napig (márc. 19.) reggel 4 órakor és este 7 órakor harangoznak, József naptól Szt. György napig (ápr. 24.) reggel 3-kor és este 8-kor, Szt. György naptól Mihály napig (szept. 29.) reggel 2 órakor és este 9 órakor, Mihály naptól Mindszentig ismét reggel 3, ill. este 8 órakor szól a harang. Ilyen korán csak annak a cselédnek kell felkelni, aki a tehenészetbe van beosztva, vagy a kocsisnak, béresnek (ökrös), hogy az állatokat rendbehozzák. A többinek napkeltekor kell munkába állni. Az egyes cselédkategóriák cselédeinek a munkavégzése (vasán- és ünnepnapot nem számítva) évenként a következő:

Megnevezés	Évi munkavégzés ¹		Évi munkateljesítmény		
	munkanap	munkaóra	mkg/sec	munkakilogramm kilow. óra	
Előljáró	300	4540	4	65,376.000	181.64
Egészbéres	300	4540	6	98,064.000	272.57
Gyalogbéres ...	300	3660	6	79,056.000	219.54
Kisbéres	300	3660	4	52,704.000	146.40
Cselédasszony	300	3660	3	39,528.000	109.80

A cselédcsaládban az apa a kenyérkeresettel, az anya a háztartási teendőkkkel végez intenzív munkát, az ő évi munkateljesítményük (egészbéres családot értve) 38237 kilowattóra. Ez azonban csak a hétköznapi munkateljesítménye, amihez hozzá kell számítani a vasár- és ünnepnapok munkateljesítményét is, mert a cseléd akkor végzi a házkörüli munkát, mint például a favágás, a szegődményes föld művelése stb., tehát egy évre 400 kilowattóra izommunkateljesítményt állapíthatunk meg. Egy kilowattóra izommunkateljesítmény fedezésére 6500 kalória szükséges, 400 kilowattóra 2,600.000 kalóriával fedezhető. Ehhez jön még az alapanyagcsere (az az állapot, amikor a szervezet kifelé semmiféle munkát nem végez és a belső munka is a legkisebbre csökkent) kalóriaszükséglete, ami egy 70 kg-os embernél naponta 1680 kalória. Az apa és az anya kalóriaszükséglete egy évre 3,800.000 kalória. A gyerekek kalóriaszükséglete nagymértékben ingadozik és pedig a fejlődéssel, a korról, a mozgással és az esetleges munkavégzéssel arányosan. Három 6—12 éves gyermeket számítva, a kalóriaszükségletük

¹ Az évi munkavégzésnél megemlíthetem a cselédek munkabérvizonyait az órabér szempontjából, amennyiben kiszámítottam, hogy a gazdasági cseléd egy órai munkavégzését milyen összeggel fizették meg. 1934-ben az egészséges cseléd órára Fejér megyében 0.12 P, Tolna megyében 0.11 P, Békés megyében 0.16 P, Nógrád megyében 0.09 P volt.

évenként mintegy 2,000.000—2,200.000 kalóriát tesz ki. Az egészszéres cselédcsalád évi kalóriaszükséglete tehát kereken 6,000.000 kalória.

Most vizsgáljuk meg, hogy ténylegesen mennyi áll rendelkezésükre. A búzát és a rozst beőröltetik, az árpát állattartásra fordítják, úgyszintén a tengeriföld hozamát is. Kalóriaszükségletük fedezésére nagyrészt a kenyér és az állattartásból származó húsfélék, továbbá a tej, a különböző főzelékfélék és kismértékben a tojás szolgál. A beőrlésre szánt gabona (egészséres cselédnél) Fejér megyében 600 kg búza és 700 kg rozs, Tolna megyében 600 kg búza és 800 kg rozs, Békés megyében 1400 kg búza és Nógrád megyében 400 kg búza és 1000 kg rozs. Ebből kap a cseléd az őrlési vám levonása után: Fejér megyében 482 kg búzakenyér- és rozslisztet (ez szolgál a kenyérsütésre), 204 kg búza nullás- és főzölisztet (ebből csinálják a rántást és a sült, ill. kifőtt tésztát) és 352 kg korpát; Tolna megyében 532 kg búzakenyér- és rozslisztet, 204 kg búza nullás- és főzölisztet és 360 kg korpát; Békés megyében 308 kg búza kenyérlisztet, 476 kg búza nullás- és főzölisztet és 364 kg korpát; Nógrád megyében 588 kg búza kenyér- és rozslisztet, 136 kg búza nullás- és főzölisztet és 384 kg korpát. Az egyes lisztfélék mennyisége eléggé változik, de az összes lisztmennyiség nagyjából megegyezik.

Táplálkozásuk bázisát a kenyér és a tésztafélék képezik. Sokszor az egésznapos eledelük csak kenyér. Tésztát minden második nap esznek, amikor a levesen kívül csak tészta van. A tészta grízt, krumplit, káposztát, ritkán mákot tesznek vagy esetleg semmit. Gyakran sütnék pogácsát, ami általában kedvelt eledelük.

Az őrlésből nyert korpa, a konvencióban kapott árpa és tengeriföld hozama állatok tartását teszi lehetővé. Rendszerint egy anyakocát tarthatnak a szaporulatával, 20—30 darab tyúkot és 10—5 darab kacsát. A sertéstartás eredményeként évente 1 hizót vághatnak és 7—8 darab malacot eladhatnak.

A sertéstartással nincs mindig szerencsájük, mert járványos időkben, mint amilyenek az elmúlt évek is voltak, sertéspestisben elpusztul az állomány és ilyenkor a legrosszabb a cseléd helyzete. A levágott sertés húsa, zsírja és szalonnája egyik jelentős forrása a kalóriaszükségletüknek. Évenként 60—70 kg sertéshús és 80—90 kg zsír, ill. szalonna áll rendelkezésükre. Ha nem tudnak hizlalni, akkor egész éven át nem esznek sertéshúst és az év nagy részében zsír nélkül főznek. Ilyenkor nagyon szegényes és elégtelen a táplálkozásuk. A lisztet egyszerűen megpörkölik, vízzel feleresztik, babot vagy krumplit főznek bele; ez bőlével leves, besűrítve pedig az úgynevezett sűrűbb vagy sűrűkrumpli, amely mezőgazdasági munkásaink legfontosabb tápláléka. A húst az év jó részében nem ismerik, mert az őlésből származó húsfélék még a tél folyamán elfogynak.

A tejet főleg az asszonyok és a gyerekek fogyasztják el, jelentősége azokban az uradalmakban van, ahol a tehéntartást megengedik. Átlagban 547.5 liter jut egy cselédcsaládra évenként. Baromfiakból keveset fogyasztanak el, úgyszintén a tojásból is, mert ezeket piacra viszik és eladják, hogy boltbelieket, ruhát, cipőt stb. tudjanak venni. Általában jellemző a gazdasági cselédek viszonyaira, hogy a jobb falatokat meg-

vonják maguktól és eladják, hogy szűkös pénzügyi helyzetükön valahogy segítsenek. A készpénzfizetés kevés, ezért eladják a malacot, tojást, baromfiakat, hogy másirányú szükségleteiket fedezni tudják. Burgonyából 600—800 kg-ot fogyasztanak el évente, mert a többi kell vetőmagnak, az apraja pedig a sertéseknek.

A cselédcsalád rendelkezésére álló élelmiszerek kalóriaértéke, mindent beleszámítva, átlagosan egy évre a következő.

600 kg kenyér	à 2400 kalória	1,445.000 kalória
200 kg tészta	„ 3500 „	700.000 „
70 „ hús	„ 2700 „	189.000 „
90 „ zsír és szalonna	„ 8000 „	720.000 „
800 „ burgonya	„ 900 „	720.000 „
500 db tojás	„ 70 „	35.000 „
547,5 l tej	„ 670 „	366.825 „
Főzelékfélék és baromfiak		250.000 „
Egyéb (cukor, gyümölcs, stb.)		25.000 „
Összesen :		4,445.000 kalória

A kalóriaérték bizonyos határok között azonban ingadozik, átlagosan 4—4.5—5 millió kalória áll rendelkezésükre a hatmillió kalória-szükséglettel szemben. Tehát a gazdasági cselédeknél kalóriahiány van, amit tudnának ugyan némileg pótolni a piacra vitt tételekkel, de akkor viszont ruhára, cipőre stb. nem jutna semmi. Náluk is az a helyzet, mint ami országos vonatkozásban érvényes. Ma körülbelül ötmillió ember nem táplálkozik kielégítően: életstandardjuk alatta van az átlagos követelményeknek. Ez gyakorlatban és számokban azt jelenti, hogyha mindenki jóllaknék, akkor exportra nem jutna semmi. Ma mezőgazdaságunk éppen annyit termel, hogy az csak a kielégítő belső fogyasztás fedezésére volna elég. Amit külföldre szállítunk valutáris és egyéb okokból, azt saját magunktól vonjuk meg. Így van ez a gazdasági cselédeknél is. A piacra vitt tojást, malacot, csirkét, kacsát stb. mind a saját szájuktól vonják el. A piacra kerülő konvenciótégeket sem tudják megfelelően értékesíteni a rossz viszonyok következtében. Boltbeli (só, ecet, fűszer, cukor, petróleum stb.), ruha- és cipőszükségletük fedezésére az elmúlt évben például családtagonként 30—40 P jutott átlagosan.

Kulturális szükségleteik kielégítésének még a lehetősége sem áll fenn. Ahogy estek a mezőgazdasági árak, nyílt ki az agráröllő és zuhant le a konvenció pénzértéke, eltűnt az az 1 métermázsza előírányzott búza is a konvencióból, amelynek értékesítése talán a civilizációt jelentette számukra a konjunkturális években. Ma elementáris szükségleteiknek a kielégítése is nehézségekbe ütközik, kultúrára gondolni sem lehet. A nagyarányú életstandard eltolódások már éreztetik hatásukat és féltő, hogy nagy erkölcsi romlás és lelki dekadencia fog pusztítani közöttük. Ettől eltekintve, nemzeti érdekből sem lehet mindegy, hogy ez a népréteg milyen körülmények között él, mert az ország lakosságának tekintélyes részét teszi ki. Velük számolni kell egy új magyar élet alapjainak a lerakásánál és ha magyar sorsközösségről beszélünk, akkor gondoljunk az ő sorsukra is.